

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

О.Л. Бурляй, кандидат економічних наук

О.С. Коваленко, кандидат економічних наук

О.В. Підпригора, аспірант

Уманський національний університет садівництва

Садівництво є традиційною галуззю України. Проте, сучасний рівень виробництва плодів і ягід в Україні дуже низький у порівнянні із країнами розвинутого садівництва, що пов'язано з цілою низкою причин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Не зважаючи на це, дана галузь в Україні має значний потенціал для забезпечення внутрішніх потреб та для виробництва плодоовочевої продукції на експорт.

***Ключові слова:** продукція садівництва, ринок, експорт, імпорт, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Значну частину продовольчого балансу України складає продукція галузі садівництва, а природно-економічний потенціал країни сприяє формуванню високих урожаїв плодівих культур. Україна має значні переваги перед європейськими державами за природно-економічним потенціалом для влаштування промислового садівництва. Це передусім підтверджується тим, що тут за умов найповнішого використання такого чинника високої економічної ефективності садівництва, як поглиблення зональної спеціалізації, можна успішно вирощувати всі без винятку плодіві і ягідні культури помірного клімату. Враховуючи ці особливості, Україна має можливість забезпечити не тільки власні потреби в продукції цієї галузі, а і експортувати.

На жаль, ця перевага ефективного ведення промислового садівництва використовується поки що незадовільно. В Україні відбувається зменшення масштабів виробництва плодоягідної продукції сільськогосподарськими підприємствами не лише через скорочення площ плодоносних насаджень, а й через зниження їх урожайності. Основними причинами цього є відсутність належного матеріально-технічного забезпечення, а відтак недотримання агротехнічних заходів, висока трудомісткість виробництва та відсутність матеріального стимулу для ефективного виконання робіт тощо. При невисокому рівні виробництва плодів виникають великі труднощі з їх збутом через нерозвиненість реалізаційної інфраструктури, збереження та переробки плодів, втрату зовнішніх ринків збуту. Ціни реалізації не забезпечують повну віддачу понесених витрат на виробництво і відповідно у господарств відсутня можливість подальшого відтворення багаторічних насаджень. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження

теоретичних та практичних аспектів підвищення ефективності виробництва продукції садівництва та визначення перспектив України у формуванні європейського ринку продукції садівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти розвитку і функціонування ринку садівництва висвітлені в працях відомих вчених-економістів: В.В. Юрчишина [1], О.М. Шестопаля [2], О.Ю. Єрмакова [3], В.А. Рудьєва [5], І.Ф.Сало та інших. Проте проблеми підвищення ефективності садівництва, визначення ролі галузі у формуванні європейського ринку продукції садівництва потребують подальшого вивчення.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення сучасної економічної теорії, праці зарубіжних і вітчизняних вчених, розробки науково дослідних інститутів, чинні законодавчі та нормативні акти у галузі сільського господарства.

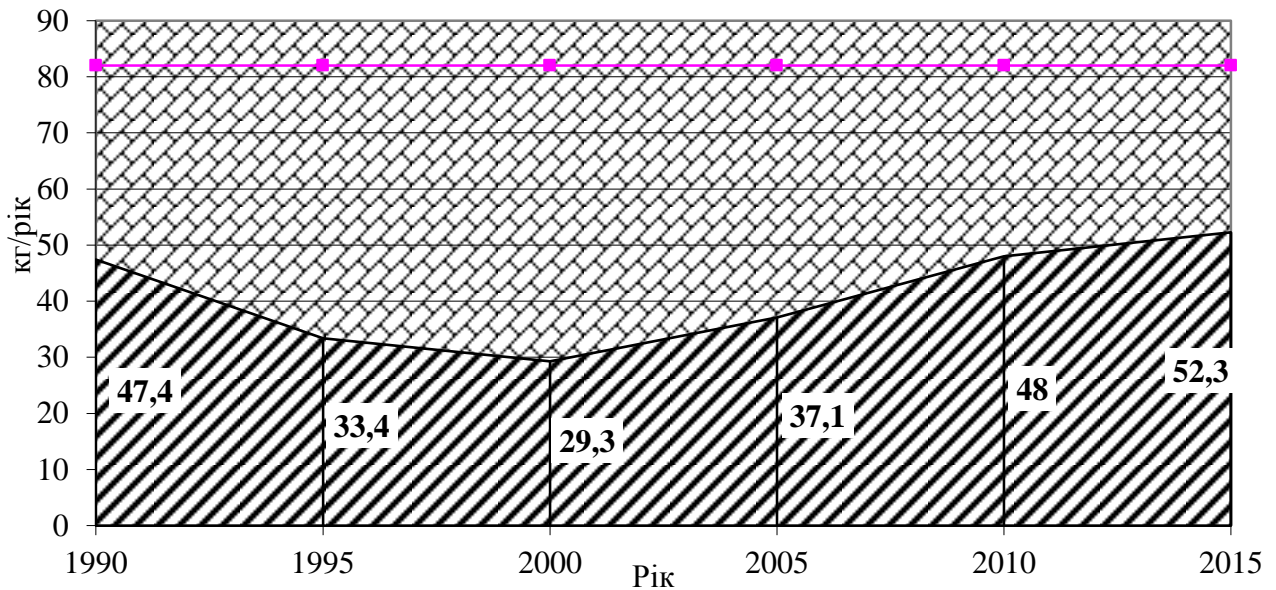
У процесі дослідження були використані емпіричні і методи теоретичного дослідження, такі як діалектичний, історичний; порівняння, статистичне групування, графічний. Крім того були використані наступні методи: абстрактно-логічний, дедуктивний, індуктивний, узагальнення та інші.

Результати досліджень. Садівництво є однією із традиційних сільськогосподарських галузей України, розвиток якої ґрунтується, перш за все, на досить сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для вирощування більшості плодових та ягідних культур і вікових традиціях населення, великих внутрішніх потребах плодів і ягід як незамінних продуктів харчування у свіжому вигляді та у вигляді продуктів промислової переробки. Також з розвитком цивілізації та погіршенням екологічної ситуації невпинно зростає значення плодів і ягід як незамінних продуктів споживання як таких, що мають чудові лікувальні та особливо протирадіаційні властивості: кілограм плодів і ягід містить у середньому 440 ккал (2120 кДж), що становить близько 15% повноцінної добової норми споживання. При оптимальному споживанні плодів і ягід і продуктів їх промислової переробки якість харчування людини за складом легкозасвоюваних вуглеводів, органічних кислот і вітамінів значно підвищується.

Потенціально плодоягідне виробництво України спроможне забезпечити як внутрішні потреби, так і виробляти садівничу продукцію на експорт.

Але сучасний рівень виробництва плодів і ягід в Україні дуже низький у порівнянні із країнами розвинутого садівництва. Навіть в роки найбільш високих валових зборів садівницької продукції її виробництво в розрахунку на душу населення складало близько 50 кг, в той час, коли в США споживання плодів і ягід складає 100, Австрії – 134, а в Голландії – 149 кг. В останні десятиліття виробництво плодоягідної продукції в країні ще більше знизилось і в 2015 році склало 52,3 кг на душу населення, що на 36% менше, ніж раціональна норма споживання фруктів і ягід в Україні на душу

населення норма, яка за термінологією МОЗ України “Орієнтовний набір основних продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки” (рис.1).

Рис.1. Динаміка споживання плодів та ягід в Україні
Побудовано за даними джерела [6].

Низький рівень споживання плодів і ягід пояснюється як спадом їх виробництва, так і різким зниженням платоспроможного попиту на них.

Потенціал виробництва плодів і ягід в Україні в останні роки використовується вкрай недостатньо. В економічній ситуації, що склалася в країні внаслідок раптового демонтажу адміністративно-планової системи, лібералізації цін і великого диспаритету їх на продукцію промисловості і сільського господарства, в умовах військових дій та тимчасової окупації української території, в переважній більшості сільськогосподарських підприємств садівництво з високорентабельної раптово перетворилось у збиткову галузь, знижуються валові збори продукції, її виробництво дедалі більше зосереджується у дрібних господарствах населення, різко зменшився обсяг експорту плодів, стрімко скорочуються площі насаджень, до критичного рівня знизилися темпи відтворення багаторічних насаджень.

Ставлення до садівництва в державі як до другорядної галузі зумовило скорочення виробництва плодоягідної продукції в підприємствах усіх форм господарювання і особливо у реформованих сільськогосподарських підприємствах.

Промислове садівництво в роки реформування аграрного сектору в більшості сільськогосподарських підприємств стало збитковим і поступово ліквідується як галузь. Так, середньорічний збір плодів і ягід за період 1990 по 2014 рр. скоротився у сільськогосподарських підприємствах від 1347,1 до 332,0 тис. т. Площа плодових насаджень за період 1990-2014 рр. зменшилася більше ніж в 3 рази (табл.1).

1. Динаміка виробництва плодоягідної продукції в Україні по категоріях господарств

Рік	Всі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства		особисті селянські господарства	
		всього	в % до загальної кількості	всього	в % до загальної кількості
1990	2901,7	1347,1	46,4	1554,6	53,6
1995	1897,4	311,2	16,4	1586,2	83,6
2000	1452,6	264,1	18,2	1188,5	81,8
2005	1689,9	200,1	11,8	1489,8	88,2
2010	1746,5	286,8	16,4	1459,7	83,6
2014	1999,1	332,0	16,6	1667,1	83,4

Джерело: Державна служба статистики України.

В Україні основними виробниками плодів і ягід в останні десятиріччя році були особисті селянські господарства, частка яких коливається близько 83% [7]. Згідно з Законом України «Про особисте селянське господарство» [8] форма господарювання визначена як господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

За останнє десятиліття в загальному обсязі виробництва продукції садівництва саме особисті селянські господарства зайняли домінуюче становище, оскільки в роки економічної кризи саме вони стали основним джерелом доходів і виживання сільського населення. Проте, таке домінування не можна назвати позитивним явищем, оскільки для даних господарств властиве широке застосування ручної праці, низький рівень механізації та капіталізації виробництва тощо. Тому в майбутньому ми прогнозуємо зменшення ролі особистих селянських господарств сільськогосподарському виробництві України.

За минулої системи садівництво внаслідок високих фіксованих цін на плоди, які формувались на основі суспільно-необхідних витрат, на великій території Радянського Союзу, було високорентабельним навіть за надто низької продуктивності насаджень. Так, пересічно за 1986-1990рр. рівень рентабельності садівництва в колгоспах і держгоспах країни становив 66,7% за врожайності насаджень 33,2 ц/га.

Найбільший валовий збір плодів і ягід у всіх категоріях господарств України був отриманий в 1997 році – близько 3,0 млн. тонн, в т.ч. в господарствах суспільного сектору – 24%. В 2014 році цей же показник становив лише 1,9 млн. тонн, що свідчить про зменшення виробництва

плодоягідної продукції більш ніж на третину.

Загалом в Україні в 2014 році виробництвом садівницької продукції було зайнято 1064 товаровиробники (табл.2), що більш як у два рази перевищує даний показник в 2010 році.

2. Ефективність виробництва продукції садівництва в Україні

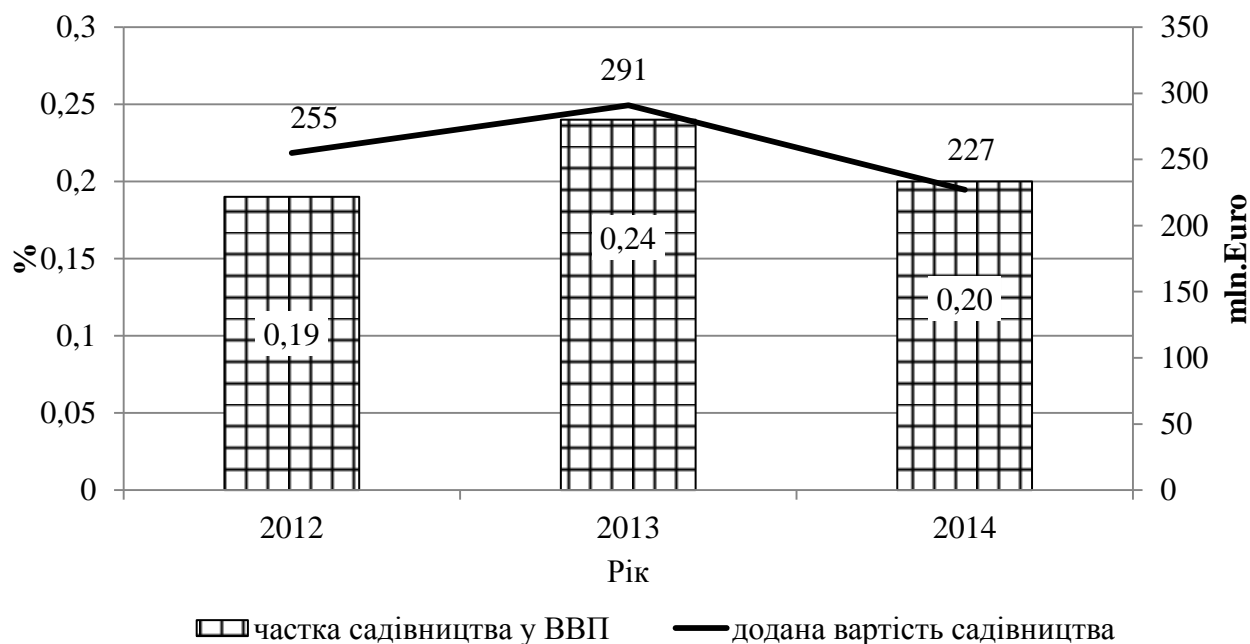
Показник	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість виробників, од.	518	870	1070	1192	1064
Середньорічна кількість працівників, тис.осіб	31,5	32,7	28,9	26,3	17,1
Площа плодоносних насаджень, тис.га	223,2	223,4	223,4	221,7	209,9
Урожайність, ц з 1 га	78,2	84,9	89,9	103,5	95,2
Валовий збір, тис.тонн	1746,5	1896,3	2008,7	2295,3	1999,1
Виручка від реалізації, млн.грн	1808	2072	2986	3545	4276
Чистий прибуток, млн.грн	241	400	1268	1826	2303
Рівень рентабельності, %	14,9	17,9	8,8	154,7	68,2
Частка прибуткових підприємств, %	67,0	68,3	68,5	70,0	68,8

Джерело: Державна служба статистики України.

Найважливішими сучасними проблемами садівництва, що вимагають негайного вирішення, є: низька економічна ефективність виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах, що значною мірою зумовлено високою часткою старих, низько продуктивних і зріджених садів, а відповідно й недостатні інвестиційні можливості товаровиробників для відтворення насаджень; зношеність матеріально-технічної бази галузі; недостатня кількість потужностей для зберігання та переробки плодів і ягід; дефіцит інвестиційних ресурсів товаровиробників для закладання додаткових площ садів і ягідників через відсутність у більшості садівницьких господарств власних коштів і недоступність для них банківських кредитів; порівняно триваліший строк окупності інвестицій у садівництві; недостатні стимули для впровадження інноваційних технологій та інвестицій у плодоягідне виробництво; істотний вплив погодних умов на формування врожаю плодово-ягідних культур та на ефективність функціонування галузі.

Не дивлячись на прибутковість галузі садівництва в Україні, слід відзначити, що розвиток галузі відбувається досить повільно, а питома вага даного сектору у ВВП країни протягом останніх років становить близько 0,2%. Викривлення статистичних даних відбувається на фоні затяжної економічної кризи в сільському господарстві України та, як наслідок, значного рівня інфляції в країні за попередні роки. Так, дані табл.2 демонструють чітку динаміку зростання прибутку досліджуваної галузі, а дані, представлені на рис.2 показують ситуацію дещо відмінну від

попередньої. Тобто, якщо показники прибутковості перевести з гривні в євро, то можна побачити навіть спад виробництва плодючої продукції у 2014 році.

Рис.2. Динаміка доданої вартості та частка садівництва у ВВП України

Джерело: Державна служба статистики України.

Розвиток вітчизняного садівництва можливий за умови його інтенсифікації на інноваційній основі та оптимального поєднання економічних і природних чинників. На розв'язання цих завдань спрямована Галузева програма розвитку плодівництва в Україні на період до 2025 року, затверджена наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук № 444/74 від 21.07.2008 р. [9].

Для успішного виконання передбачених обсягів необхідно забезпечити відповідний розвиток та зміцнення розсадницької бази. В процесі реформування галузі і роздержавлення розсадницьких господарств ця справа втратила свою організованість, єдність та гарантований збут вирощених саджанців.

Негативний вплив на розвиток розсадництва справила відсутність державної підтримки протягом тривалого періоду в закладанні молодих плодкових насаджень. Зменшення виробництва садивного матеріалу плодкових культур за останнє десятиріччя більш як вдвічі, а ягідних – у 3,5 рази призвело до часткового його імпорту, міжобласного обміну, зниження вимог до якості і чистосортності, до зараження хворобами та шкідниками. Основними напрямками роботи в розсадництві є забезпечення споживачів високоякісним садивним матеріалом плодючих культур і винограду, поліпшення його породно-сортового та сортопідщепного складу, перехід на вирощування оздоровлених саджанців, в тому числі скороплідних сортів.

Важливим чинником інтенсифікації садівництва і виноградарства є вдосконалення системи захисту насаджень від шкідників та хвороб, де важлива роль відводиться інтегрованому методу, який полягає у

високоточному прогнозуванні появи шкідників з подальшим застосуванням мікробіологічних препаратів, малотоксичних і здатних швидко розпадатися в зовнішньому середовищі інсектицидів.

Намічається також розширити площі зрошуваних багаторічних насаджень за рахунок введення в експлуатацію сучасних зрошувальних систем, впровадження прогресивних способів поливу, зокрема краплинного зрошення, підкоронового та надкоронового дощування.

Для подальшого відродження промислового садівництва велике поширення повинні отримати інтенсивні типи насаджень, які на фоні високої продуктивності забезпечуватимуть швидкий обіг капіталу та значне скорочення інвестиційного періоду.

Важливо також враховувати природні інвестиційні властивості ряду плодкових і ягідних культур та помологічних сортів, що сприяє швидкій трансформації інвестицій в діючі основні засоби виробництва та високу окупність вкладень. Прикладом таких інвестиційних властивостей є суниця: за одну ротацію яблуневого саду на насінневих підщепах відбувається 8-9 оборотів насаджень суниці.

Для підвищення ефективності промислового садівництва важлива роль належить розширенню місткості внутрішнього ринку та використанню експортного потенціалу галузі. За підрахунками вітчизняних вчених щорічний обсяг експорту плодів і ягід України може становити 250-300 тис. тонн, тому важливо розробити механізм державного протекціонізму та захистити вітчизняного товаровиробника від експансії з інших країн тих видів садівницької продукції, які ефективно можна вирощувати в нашій країні.

Для подолання негативних тенденцій формування ринку плодоовочевої продукції необхідно, насамперед, зорієнтувати виробництво продукції на ринок для найповнішого задоволення потреб споживачів та одержання максимального прибутку. Слід пам'ятати, що відсутність покупців унеможливує існування виробництва. Основними принципами функціонування ринкових відносин мають бути ощадливість, конкуренція, захист споживачів і товаровиробників. Захист сільськогосподарських товаровиробників продукції від імпорту й монополії у переробці й торгівлі необхідно здійснювати шляхом об'єднання виробників, створення власних переробних і торговельних кооперативів.

Найгострішою проблемою в промисловому садівництві країни є проблема інвестицій, що вимагає пошуку їх ефективних джерел. Першочергове вкладення інвестицій необхідне у таких напрямках, як впровадження прогресивних технологій вирощування плодів і ягід, переробки та зберігання плодово-ягідної продукції, реконструкція переробних підприємств, розвиток інфраструктури ринку плодоягідної продукції та системи маркетингу в підприємствах.

В умовах сучасної економічної кризи галузь потребує цільового кредитування (терміном не менше ніж на 5 років), збільшення бюджетних асигнувань, збереження 1-% збору від суми реалізації алкогольних напоїв і

пива на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства, використання потенціалу зарубіжних інвесторів.

Конкурентоспроможність господарств підвищується при розширенні обсягів зберігання і переробки продукції в місцях її вирощування та організації фірмової торгівлі. Розміщення сховищ безпосередньо в господарствах забезпечить скорочення пікових навантажень на транспорт, витрат на доставку за рахунок перевезень тільки якісної продукції, підвищення зайнятості селян у міжсезонний період. Що стосується участі господарств безпосередньо в торгівлі продукцією, то це вигідно лише в перехідний період до ринкової економіки. Надалі недоцільно відтягувати частину капіталу на організацію торгівлі, краще його вкладати в удосконалення виробництва продукції. Це задіє більшу кількість продуктивної праці і збільшить суму прибутку на капітал.

Дослідженнями встановлена висока ефективність спеціалізації садівництва і агропромислової інтеграції в галузі. Важливо, щоб садівницьке підприємство реалізовувало не проміжний, а кінцевий продукт споживання, що призведе до одержання високого кінцевого результату.

Флодопродуктове виробництво – це комплексна система виробництва, переробки, зберігання і збуту плодоягідної продукції відповідно до необхідності повного забезпечення в ній потреб споживачів при високій якості продукції. Воно включає сферу виробництва плодів і ягід в різних категоріях господарств, сферу переробки плодоягідної сировини на консервних комбінатах і заводах різної потужності та консервних цехах малої потужності в окремих господарствах, а також сферу зберігання заготівельних, заготівельно-збутових і торговельно-закупівельних підприємств та систему торгівлі продукцією садівництва.

Ефективне функціонування плодопродуктового виробництва зумовлює необхідність створення економічних умов для функціонування спеціалізованих господарств різних організаційно-правових форм, поліпшення системи вітчизняної селекції та насінництва, реконструкції та модернізації переробних підприємств, розвитку кооперування та інтеграції виробників і удосконалення економічного механізму взаємовідносин з переробними і торговельними підприємствами як гарантами реалізації вирощеної плодоягідної продукції. Економічні відносини можуть ґрунтуватися на принципах взаємовигідної кооперації чи створення інтегрованих систем. Розвиток інфраструктури ринку плодоягідної продукції повинен передбачати створення оптових ринків, аукціонів, торговельно-збутових і виробничо-торговельних об'єднань, торговельних фірм і домів, торговельно-закупівельних підприємств тощо. Передбачається рівномірне надходження фруктів і ягід для споживання населенням протягом року.

Загострення кризової політичної та економічної ситуації в Україні в 2014 році призвели до переорієнтації ринків збуту садівницької продукції з російського на європейський. Слід відзначити, що європейський ринок для українських товаровиробників є надзвичайно перспективним, розвивається, і за даними Eurostat імпорт свіжих плодів і овочів в ЄС/ЄАВТ у вартісному

вираженні в 2010-2014 роках зріс з 4,4 млрд.євро до 5,1 млрд.євро. Частка України ж в загальному імпорті свіжої плодоовочевої продукції за останні 5 років не перевищила 0,2% (табл.3).

3. Зовнішній імпорт свіжих плодів і овочів в ЄС/ЄАВТ в 2010-2014 рр.

Показник	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Зовнішній імпорт, млрд. євро	4,4	4,7	4,6	4,9	5,1
Частка України в імпорті, %	0,20	0,13	0,17	0,15	0,13

Джерело: Eurostat.

Основними постачальниками продукції садівництва в 2014 році в країни Європи були Марокко (961 млн.євро; 18,9%), Південна Африка (625 млн.євро; 12,3%), Чилі (435 млн.євро; 8,5%), Перу (364 млн.євро; 7,1%) та Єгипт (324 млн.євро; 6,4%). Доля України в зовнішньому імпорті свіжих фруктів та овочів в 2014 році становила 0,13% (6 млн.євро).

В товарній структурі свіжого імпорту плодоовочевої культури переважають виноград (25,4%), плодоносні овочі (19,2%), зелені бобові овочі (10,3%), кавуни (8,9%) та ягоди (8,4%).

Для визначення конкурентних переваг плодів і ягід нами було використано концепція виявленої порівняльної переваги, поняття якої було введено Х. Леснером [19] у 1958 році, але допрацьоване, популяризоване Белом Балассом і відоме як «Індекс Баласса» [20]. Він широко використовується для емпіричного визначення слабких і сильних сторін експортного сектору країни. Майкл Портер використовує його для ідентифікації сильних галузевих кластерів. Індекс відносної переваги в експорті (*relative export advantage (RXA_{ij})*) був визначений Балассом за наступною формулою:

$$RXA_{ij} = \frac{\frac{X_1}{Y_1}}{\frac{X_2}{Y_2}};$$

де відповідно:

X_1 – експорт певного виду плодоягідної продукції (Україна);

Y_1 – експорт сільськогосподарської продукції (Україна);

X_2 – експорт певного виду плодоягідної продукції (світ);

Y_2 – експорт сільськогосподарської продукції (світ).

Цей показник базується на визначенні експортоорієнтованості виробництва певної продукції при порівнянні з обсягом експорту країни і світу. Якщо індекс є більшим за одиницю, то це свідчить про наявність конкурентної переваги.

Альтернативним визначенням конкурентної переваги є відносна торгова перевага (relative trade advantage (RTA_{ij})), яка була розроблена Волрасом у 1991 році. Цей показник аналізує як експорт так і імпорт. Він розраховується як різниця між відносною перевагою в експорті (RXA_{ij}) та її родичем відносною перевагою в імпорті (RMA_{ij}):

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij}.$$

де:

$$RMA_{ij} = \frac{\frac{X_1}{Y_1}}{\frac{X_2}{Y_2}};$$

де відповідно:

X_1 – імпорт певного виду плодоягідної продукції (Україна);

Y_1 – імпорт сільськогосподарської продукції (Україна);

X_2 - імпорт певного виду плодоягідної продукції (світ);

Y_2 - імпорт сільськогосподарської продукції (світ).

Аналіз розрахованих індексів відносної переваги в експорті та залежності від імпорту разом з порівнянням із провідною садівничою країною нашого регіону Польщею, як однією із головних конкурентів для України показує конкурентоспроможність галузі садівництва на світовому ринку (табл. 4)

4. Динаміка відносних показників визначення конкурентоспроможності плодоягідної продукції

	RXA ij			RMP ij			RTA ij		
	2007 p.	2010 p.	2013 p.	2007 p.	2010 p.	2013 p.	2007 p.	2010 p.	2013 p.
Польща									
Яблука	0,97	1,60	1,48	0,15	0,11	0,24	0,82	1,49	1,24
Абрикоси сушені	0,03	0,03	0,00	0,98	0,61	0,71	-0,95	-0,58	-0,71
Абрикоси	0,09	0,16	0,10	0,87	0,71	0,55	-0,77	-0,55	-0,45
Персики і нектарин	0,15	0,31	0,35	2,14	1,85	1,73	-1,99	-1,54	-1,38
Сливи та терен	0,37	0,54	0,17	0,15	0,27	0,48	0,23	0,27	-0,31
Чорнослив	0,19	0,12	0,08	1,65	1,37	1,51	-1,46	-1,25	-1,42
Полуниця	0,64	0,35	0,36	0,37	0,22	0,29	0,27	0,12	0,07
Україна									
Яблука	0,02	0,21	0,17	0,72	1,73	0,77	-0,70	-1,53	-0,60
Абрикоси сушені	0,03	0,01	0,00	2,01	2,45	3,46	-1,98	-2,44	-3,45
Абрикоси	0,00	0,01	0,09	0,09	0,84	0,85	-0,09	-0,83	-0,75
Персики і нектарин	0,00	0,00	0,00	0,64	1,64	2,26	-0,64	-1,64	-2,26
Сливи та терен	0,01	0,02	0,02	0,10	0,29	0,37	-0,09	-0,28	-0,35
Чорнослив	0,19	0,06	0,06	0,24	0,29	1,46	-0,04	-0,23	-1,40
Полуниця	0,00	0,00	0,01	0,02	0,14	0,06	-0,02	-0,14	-0,06

Джерело: дані FAO та розрахунки авторів.

Аналізуючи дані таблиці, бачимо, що індекс відносної переваги в експорті (RXA_{ij}) України по всіх видах плодів і ягід є нижчим за одиницю, що свідчить про відсутність поки що конкурентної вигоди в експорті фруктів. У Польщі цей показник для яблук зростає з кожним роком і у 2013 році становив 1,48, тобто спостерігається нарощування експортних поставок.

Проте, Україна невдовзі може стати повноцінним гравцем на європейському ринку садівницької продукції. Це пов'язано, насамперед, з:

1) територіальним розміщенням України. Тобто, існує можливість короткого терміну доставки свіжих плодів і ягід на європейський ринок з огляду на межування України з Євросоюзом. Особливо це стосується ягід, які, як відомо, є вибагливими до умов транспортування та зберігання;

2) сприятливі природно-кліматичні умови для переважної більшості видів плодів і ягід;

3) низька вартість робочої сили та низька ймовірність підвищення заробітної плати в короткостроковій та довгостроковій перспективі;

4) потенціал для збільшення поставок на європейські експортні ринки після набрання чинності Угоди про асоціацію з ЄС;

5) виробництво органічної продукції садівництва, розвиток якого швидкими темпами спостерігається на території України.

Крім цього, Україна має конкурентні переваги у виробництві найбільш трудомістких плодів і ягід, що досліджено в табл.5.

5. Конкурентні переваги України у виробництві плодів і ягід

Продукт	Імпорт в ЄС/ЄАВТ в 2014 році, млн.євро	Середньорічний темп приросту в 2010-2014 рр., %	Основні постачальники
Ягоди (журавлина, чорниця, смородина)	248,2	26,2	Чилі (45%), Аргентина (20%), Марокко (16%), Україна (0,2%)
Малина	88,5	20,9	Мексика (43%), Марокко (26%), Сербія (11%), Україна (0,001%)
Суниця	90,6	6,9	Марокко (42%), Єгипет (42%), США (7%), Україна (-)
Кісточкові плоди (вишні, сливи, нектарини)	311,4	-0,3	Південна Африка (35%), Туреччина (31%), Чилі (17%), Україна (0,01%)

Джерело: Eurostat.

Такі види продукції як журавлина, чорниця, смородина, лохина, малина, суниця та плоди кісточкових культур демонструють високі темпи зростання зовнішнього імпорту європейського ринку і мають значний потенціал виробництва в Україні.

Також, значний вплив на розвиток експорту продукції садівництва має підписання економічної частини “Угоди про асоціацію між Україною та

Європейським союзом”, яку було підписано 27 червня 2014 року [10]. Дана угода передбачає: створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) протягом перехідного періоду в максимум 10 років відповідно до положень статті XXIV ГАТТ 1994 року; зменшення або скасування мит на товари згідно із встановленими графіками, причому для України перехідний період триватиме до 10 років, тоді як зміна тарифного розкладу ЄС відбудеться одразу після набуття чинності Угодою.

Крім цього, поступове зменшення застосовуватиметься по відношенню до базової ставки мита, що зафіксована в Угоді; для найбільш чутливих товарів, якими торгують Україна та ЄС, були запроваджені так звані тарифні квоти, що передбачають нульову ставку ввізного мита у межах квоти та ненульову – поза межами квоти. Перелік тарифних квот ЄС налічує 36 позицій і переважно містить продукти сільського господарства та харчової промисловості.

Згідно економічної частини “Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом” країни співпрацюватимуть із метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема, через поступове зближення відповідних політик і законодавства, а також поступового зближення національного регулювання у відповідності до регулювання й стандартів ЄС. Співробітництво у галузі сільського господарства та розвитку аграрних регіонів буде, зокрема, стосуватись питань сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій, підвищення інституційно-адміністративного потенціалу на центральному та місцевому рівнях, сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, обміну знаннями та кращими практиками у сфері аграрної політики розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору, ефективності й прозорості ринків, поширення знань, сприяння розробці та запровадженню інновацій, сприяння гармонізації питань, що розглядаються в рамках міжнародних організацій. Можливі наслідки реалізації економічної частини “Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом” у галузі садівництва:

- можливість споживати плоди та ягоди кращої якості, зокрема, через підвищення екологічних стандартів їх виробництва;

- розвиток сільського господарства може мати позитивний вплив на зростання зайнятості та добробуту місцевих громад в аграрних регіонах країни;

- фірми мають отримати ширші можливості для співпраці та обміну знаннями, досвідом і технологіями (особливо у сфері органічного садівництва та біотехнологій) із відповідними компаніями та профільними агенціями в ЄС;

- адаптація стандартів садівницької продукції та інфраструктури ринків плодів і ягід дозволить полегшити доступ продукції українських аграрних компаній на ринок ЄС;

- держава отримає можливість модернізувати державну аграрну

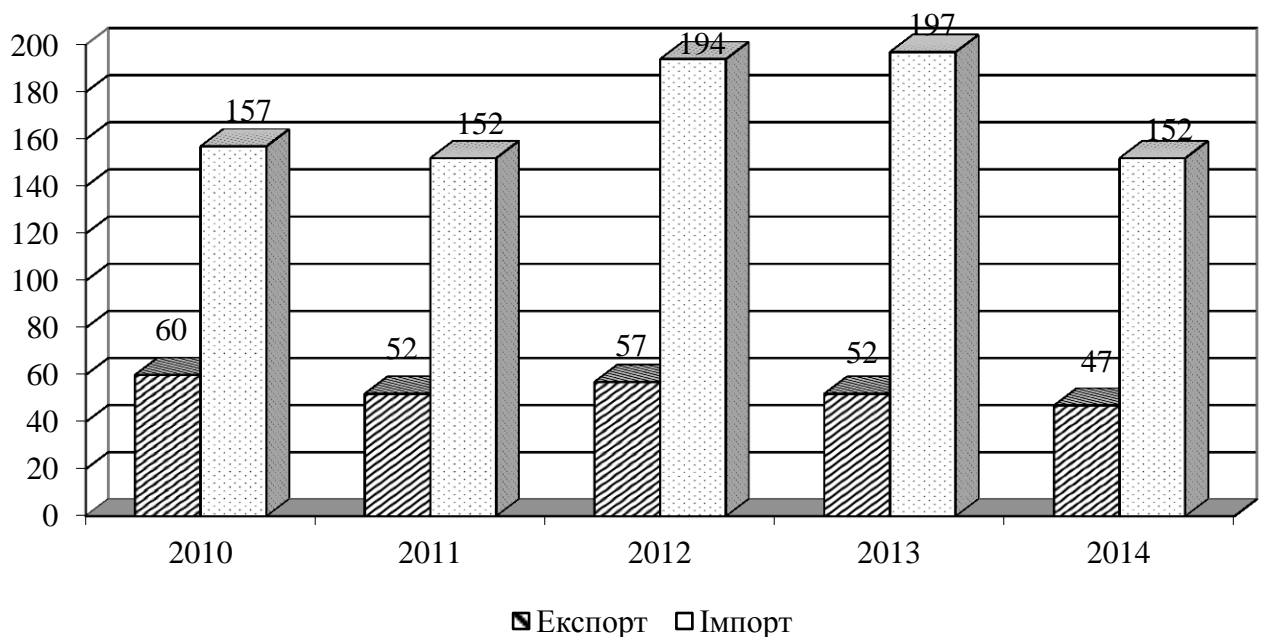
політику відповідно до вимог законодавства ЄС та поліпшити планування, розробку та запровадження відповідних політик та механізмів підтримки на різних рівнях, а також провести інтеграцію сільськогосподарської політики та політики розвитку аграрних регіонів;

- розвиток стандартів та інфраструктури ринку продукції садівництва буде вимагати додаткового фінансування з державного бюджету та посилення інституційної спроможності відповідних державних органів.

Важливою також є реалізація політики підвищення якості сільськогосподарської продукції через відповідні заходи у галузі стандартизації, вимог до виробництва і схем контролю якості. Сьогоднішній споживач, особливо на ринку ЄС та інших країн світу, не тільки вимагає гарантій того, що куплений продукт, зокрема плоди і ягоди, є якісним, але й потребує додаткових підтверджень якості та того факту, що спожитий продукт є екологічно/біологічно чистим та генетично незмінним, а в разі використання добрив – підтвердження того, що при виробництві були дотримані стандарти країни імпортера. На даному етапі розвитку суспільства якість товарів, які споживає людина, виходить на провідне місце. Важливу роль у вирішенні проблеми якості відіграють стандартизація і сертифікація, які є ефективними засобами управління якістю і забезпечення безпеки продукції садівництва. Безпосередньо стандарти встановлюють визначений набір конкретних показників якості товарів та послуг, які спроможні задовольнити потреби та забезпечити надійну безпеку споживачів.

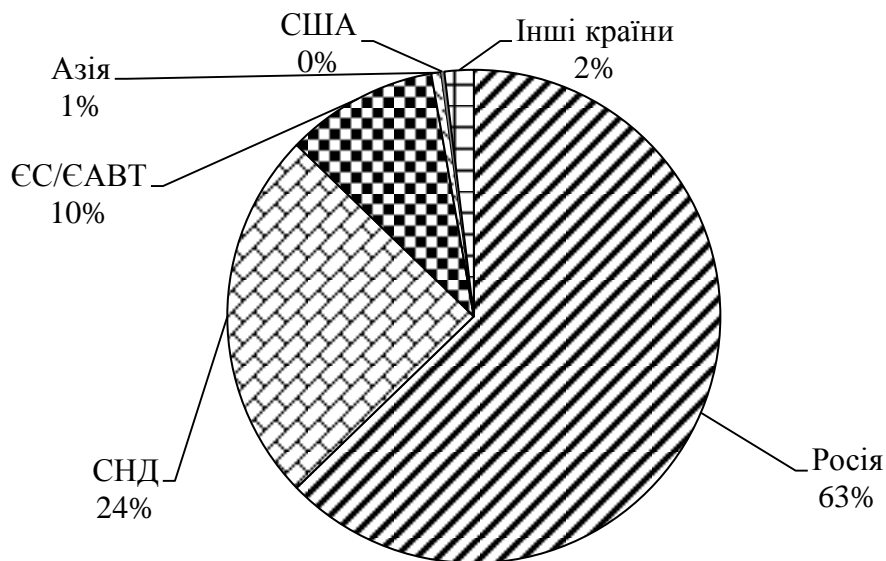
Наведені вище чинники сприятимуть збільшенню експорту продукції галузі садівництва, який в 2014 році склав 47 млн.євро, і за останні п'ять років скоротився на 22% (рис.3).

млн.євро

Рис.3. Динаміка експортно-імпортних операцій плодоовочевої продукції в Україні за період 2010-2014 рр., млн.євро
Джерело: Державна служба статистики України.

Основними ринками збуту плодоовочевої продукції за період 2010-2014 років були Росія (29,2 млн.євро; 63%), країни СНД (11,5 млн.євро; 24,7%) та ЄС/ЄАВТ (4,7 млн.євро або 10%) (рис.4).

Рис.4. Географічна структура експорту плодоовочевої продукції України в 2010-2014 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

Як уже зазначалось, за останні роки відбувається зміна географічної структури експорту плодоовочевої продукції України, пов'язана з економічними та політичними факторами. Так, протягом 2010-2014 рр. спостерігалось зростання експорту в країни СНД (+6 млн.євро) на фоні зменшення поставок в Росію (-17 млн.євро).

В товарній структурі експорту України серед свіжої продукції плодоягідних культур переважають плоди кісточкових культур та горіхи. Слід зазначити, що за досліджуваний період спостерігається тенденція до зростання експорту продуктів переробки плодоовочевої продукції, основним ринком збуту якої є країни ЄС/ЄАВТ (198,5 млн.євро або 52,6% в 2014 році).

Проте, за першу половину 2015 року експорт продукції садівництва зменшився у п'ятеро у порівнянні з аналогічним періодом минулого року та становив 583,5 тонни. З них вишні склали 484,9 тонни, яблука - 71,3 тонни. Із зазначеної кількості експортованої продукції 484,8 тонни вишні (83,1%) було експортовано до Білорусі, 45,0 тонн яблук (7,7%) – до Шрі-Ланки [11].

Ринок продукції садівництва у ЄС насичений, високоорганізований та дуже конкурентний. І переважна більшість традиційних фруктів, що споживаються у ЄС, серед них і яблука, вирощуються місцевими виробниками. Проте, компанії із Скандинавських країн, Італії та Польщі нині зацікавлені в купівлі українських плодів та ягід. У випадку таких продажів особливої ваги набуває відповідність продукції європейським нормам якості та продуктової безпеки – виробництво таких фруктів потрібно сертифікувати відповідно до стандарту GLOBAL G.A.P. У Європейському Союзі цей

сертифікат є основним документом, який дає можливість реалізувати продукцію. Адже понад 90% торгівлі яблуками в більшості країн ЄС припадає на ритейл (супер- та гіпермаркети, дискаунтери, універсами тощо). У Європі постачати продукцію до таких роздрібних мереж можуть лише виробники, що сертифіковані за стандартом GLOBAL G.A.P.

Основне завдання сертифікації GLOBAL G.A.P. полягає в забезпеченні стеження за виробництвом продукції. Його метою є підтвердити, що продукти харчування безпечні та не шкодять ні здоров'ю покупців, ні здоров'ю працівників, які задіяні у їх виробництві (виросуванні). Сертифікація підтверджує й те, що виробництво не чинить шкоди довкіллю. Базуючись на системі належної сільськогосподарської практики, сертифікація за стандартами GLOBAL G.A.P. визначає перелік критеріїв, яких має дотримуватися кожен виробник. Експорт фруктів у Російську Федерацію сертифікації не потребував, і українські садівники сертифікацією мало цікавилися. Проте нині виникла нагальна потреба у сертифікації свого виробництва за стандартом GLOBAL G.A.P. Підготовка до сертифікації також дає виробникам плодів і ягід можливість чітко усвідомити власні переваги і недоліки, структурувати виробничі процеси, покращити організацію виробництва та вдосконалити документообіг. У фруктовому секторі України нині працює низка компаній, які допомагають підготуватися до сертифікації та супроводжують агропідприємства під час зовнішнього аудиту.

Перепоною для зростання українського експорту плодів і ягід стало також запровадження російського ембарго на європейських виробників яблук і груш, передусім із Польщі, Італії, країн Бенілюксу, які також змушені були переорієнтувати свої експортні потоки та шукати нові ринки збуту. Для більшості європейських садівників альтернативою російському ринку, ймовірно, стануть країни Близького й Середнього Сходу та Північної Африки, зокрема Єгипту, Саудівської Аравії і Об'єднаних Арабських Еміратів. А ще зовсім недавно свою продукцію туди експортували лише постачальники із Франції та Італії. Сусідня Молдова в 2015 році значно розширила географію експорту яблук і розпочала освоєння ринків країн Азії та Північної Азії, таких як Бангладеш і Єгипет.

Окрім якісної сертифікованої продукції садівництва на збільшення експорту впливають міжнародні угоди в галузі карантину й захисту рослин та визначена система контролю безпеки харчових продуктів. На сьогодні Україна має укладені двосторонні угоди у сфері карантину та захисту рослин зі Словаччиною, Польщею, Нідерландами, Болгарією, Угорщиною, Росією, Чехією, Білоруссю, Молдовою, Канадою, Азербайджаном, Грузією, Литвою, Киргизією, Лівією, Монголією, КНР, Сирією, Йорданією, Туреччиною та Сербією. Це й угоди між міністерствами сільського господарства, й міжурядові угоди та конвенції, і меморандуми про співпрацю та взаєморозуміння. Україна також підписала угоду про створення Координаційної ради з карантину рослин держав-учасниць СНД. Опрацьовується угода щодо карантину та захисту рослин із республікою В'єтнам та низкою інших країн. У вересні 2014 року Кабінет Міністрів

України ухвалив рішення щодо оптимізації системи центральних органів виконавчої влади. Унаслідок цього за зразком передової практики європейських країн ухвалено рішення про створення на базі Держветфітослужби, Держспоживінспекції та Держсанепідемслужби єдиного контрольного органу – Державної служби з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Постанову «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» ухвалено 2 вересня 2015 року. Завданням Держпродспоживслужби України, яка візьме на себе функції Державної ветеринарної та фітосанітарної служби, є досягнення еквівалентності української системи контролю із системою ЄС, розподіл сфер відповідальності, забезпечення максимальної прозорості діяльності та скорочення функцій повноважень з контролю [12].

Висновки. Садівництво України – це важлива галузь економіки з давніми традиціями виробництва та значними перспективами розвитку. Природно-економічний потенціал країни дозволяє виробляти продукції садівництва не лише для задоволення потреб вітчизняних споживачів, але і на експорт. Проте, для даної галузі притаманні певні проблеми об’єктивного та суб’єктивного характеру, вирішення яких дозволить вивести її із кризового стану. Значним напрямком підвищення конкурентоспроможності садівництва України є розвиток органічного виробництва, продукція якого користується попитом у закордонних споживачів.

Література

1. Юрчишин В.В. Економічна ефективність порід і сортів плодових культур / В.В. Юрчишин. – К.: Урожай, 1968. – 196 с.
2. Шестопаль, О. М. До стратегії відродження та подальшого розвитку вітчизняного садівництва / О. М. Шестопаль // Сад, вино і виноград. – 2001. – № 5–7. – С. 13.
3. Экономика и организация садоводства: ученик / [В.И. Майдебуря, А.Н. Шестопаль, А.Е. Ермаков и др.] ; под. ред. В.И. Майдебуря. – К.: Урожай, 1985. – 264 с.
4. Рульєв В. А. Конкурентоспроможність плодів і ягід : [монографія] / В. А. Рульєв. – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2007. – 315 с.
5. Сало І. А. Вплив економічної нестабільності на розвиток вітчизняного ринку плодів / І. А. Сало // Агроінком. – 2011. – № 3. – С. 11-14.
6. Статистичний збірник “Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України”. Державна служба статистики України. – 2015. – 55 с.
7. Статистичний збірник “Сільське господарство України за 2014 рік”. Державна служба статистики України. – 2015. – 380 с.
8. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 № 742-IV. - Відомості Верховної Ради України , 2003, N 29, ст.232
9. Галузева програма розвитку садівництва України на період до

2025 року. – К., 2008. – 76 с.

10. Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Звіт підготований авт. кол. під редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. К.: Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. – 2014. – 141 с.

11. Топчій В. Прогнозований обсяг виробництва плодів та ягід. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/18487>

12. Поперечна О. Що стримує експорт. Садівництво по-українськи, грудень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrotimes.net/journals/article/shcho-strimue-eksport>

13. Wilier H. and Lemoud J. (Eds.) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2014. FiBL-IFOAM Report. / Helga Wilier and Julia Lemoud. – Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, 2014. – 308 p.

14. Егоров Е. А. Современные новации, обеспечивающие стабильность плодородия / Е. А. Егоров, Ж. А. Шадрин, Г. А. Кочьян. // Плодородие и виноградарство Юга России. – 2012. – № 17(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://journal.kubansad.ru/pdf/12/05/15.pdf> – Назва з екрана.

15. Гуторова О.О. Особливості конкуренції й основні чинники формування конкурентоспроможності плодово-ягідної продукції / О.О. Гуторова // Зб. Наук. пр. Таврійського ДАУ / редкол. : М. Ф. Кропивко (гол. ред.) та ін. — Мелітополь, 2012. – №2(18), Том 2. – С. 81–90.

16. Ємець Ю. Г. Тенденції розвитку садівництва в Україні / Ю. Г. Ємець // Вісник національного університету “Львівська політехніка” / редкол. : О.Є. Кузьмін (відп. ред.) та ін. – Львів, 2013. – № 769. – С. 156–161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_769_25.pdf

17. Сіденко В.Р. Потенціал економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції / В.Р. Сіденко // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 143–150.

18. Основні умови та фактори здійснення євроінтеграційного вибору України / О. Гладський // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2005. – № 3. – С. 94–101.

19. Liesner H. 1958. The European common market and British industry. *Economic Journal*, Vol.68: 302–316

20. Balassa, B. 1965. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School*. 33: 99–123

References

1. Yurchyshyn, V.V. 1968. *Economic efficiency of species and varieties of fruit crops*. Kyiv: Urozhai.

2. Shestopal, O.M. 2001. Strategy of revival and further development of home gardening. *Garden, wine and grapes*, 5-7: 13.
3. Maidebura, V.I., Shestopal, A.N., Yermakov, A.E. 1985. *Economics and Organization of gardening: student*. Kyiv: Urozhai.
4. Ruliev, V.A. 2007. *Competitiveness of fruit and berries: Monograph*. Melitopol: OOO "Publishing house MMD".
5. Salo, I.A. 2011. Impact of economic uncertainty on the development of fruit domestic market. *Ahroinkom*, 3: 11-14.
6. *Statistical publication "Balance and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine"*. 2015. State Statistics Service of Ukraine.
7. *Statistical publication "Agriculture of Ukraine 2014"*. 2015. State Statistics Service of Ukraine.
8. The Law of Ukraine "On a personal peasant economy" of 15.05.2003 No. 742-IV. 2003. *Information of Supreme Council of Ukraine*, 29: 232.
9. *Sectoral Development Program of Gardening of Ukraine till 2025*. 2008. Kyiv.
10. Topchii, V. Expected volume of fruit and berry production. [Internet]. Available at: <http://minagro.gov.ua/node/18487>.
11. Burakovski, I., Movchan, V. 2014. *Economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business, population and governance*. Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting.
12. Poperechna, O. What is holding back exports. *Gardening in Ukrainian*, December 2015. [Internet]. Available at: <http://www.agrotimes.net/journals/article/shcho-strimue-eksport>.
13. Wilier, H., Lemoud, J. 2014. *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2014. FiBL-IFOAM Report*. Bonn: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM).
14. Yegorov, E.A., Shadrina, Zh.A., Kochian, G.A. 2012. Modern innovations to ensure the stability of horticulture. *Fruit and wine-growing of the South Russia*, 17 (5). [Internet]. Available at: URL : <http://journal.kubansad.ru/pdf/12/05/15.pdf>.
15. Gutorova, O.O. 2012. Peculiarities of competition and key factors forming competitiveness of fruit and berry output. In: *Collected Works of Tauride State Agrarian University*. Melitopol: Tauride State Agrarian University, 2 (18), 81–90.
16. Yemets, Y.G. 2013. Horticultural Trends in Ukraine. *Journal of National University "Lviv Polytechnic"*, 769. [Internet]. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULM_2013_769_25.pdf.
17. Sidenko, V.R. 2007. Potential of economic development of Ukraine in the context of European integration. *Finances of Ukraine*, 9: 143-150.
18. Gladski, O. 2005. Basic conditions and factors of implementing the European integration choice of Ukraine. *NAPA Journal of the President of*

Ukraine, 3: 94-101.

19. Liesner H.H. The European common market and British industry / H.H. Liesner // *Economic Journal*. – 1958. – Vol.68. – pp.302-316.

20. Balassa B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage / B. Balassa // *The Manchester School*. – 1965. – № 33, P. 99-123.

Одержано 17. 03. 2016

Аннотация

Бурляй О.Л., Коваленко О.С., Подопрязора О.В.

Конкурентоспособность продукции садоводства Украины в условиях углубления интеграционных процессов

Садоводство является традиционной отраслью Украины. Однако, современный уровень производства плодов и ягод в Украине очень низкий по сравнению со странами развитого садоводства, что связано с целым рядом причин объективного и субъективного характера. Не смотря на это, данная отрасль в Украине имеет значительный потенциал для обеспечения внутренних потребностей и для производства плодовоовощной продукции на экспорт. Он заключается в территориальном размещении Украины, то есть существует возможность короткого срока доставки свежих плодов и ягод на европейский рынок с учетом близкого размещения Украины с Евросоюзом; благоприятных природно-климатических условий для производства подавляющего большинства видов плодов и ягод; низкой стоимости рабочей силы и малой вероятности повышения заработной платы в краткосрочной и долгосрочной перспективе; потенциале для увеличения поставок на европейские экспортные рынки после вступления в силу Соглашения об ассоциации с ЕС; производству органической продукции садоводства, развитие которого быстрыми темпами наблюдается на территории Украины.

Ключевые слова: продукция садоводства, рынок, экспорт, импорт, конкурентоспособность.

Annotation

Burliai O.L., Kovalenko A.S., Pidoprygora O.V.

The competitiveness of the Ukrainian products of gardening under the conditions of deepening of integration processes

Gardening is a traditional branch of Ukraine. However, the current level of production of fruit and berries in Ukraine is very low compared to countries of developed gardening due to several reasons of objective and subjective nature. Nevertheless, this sector in Ukraine has a great potential for internal purposes and for fruit and vegetable production for export. It is the territorial location of Ukraine that there is a possibility of short-term delivery of fresh fruit and berries to the European market because of bordering of Ukraine and the European Union; favorable climatic conditions for the production of most types of fruit and berries; low labor costs and low probability of wage increases in the short and long term; potential for increased supplies to the European export markets after the entry into force of the Association Agreement with the EU; organic production of gardening which development occurs rapidly in the territory of Ukraine.

Keywords: horticultural products, market, export, import, competitiveness.